

לב המועדים

גליון 108

הלכות והליכות בענין
"חנוכה - ימי השובבי"ם"

טעם אחר: כדי להזכיר התשועה ע"י מי היתה התשועה שהוא שבח לזרעו של אהרן, וכן תקנו בתפילה שמזכירים בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול (סדר היום סדר חנוכה).

הטעם שקבעו את חנוכה על נס פך השמן ולא על נצחון המלחמה, רבים ביד מעטים וכו'

לפי שבשאר המקרים יש פתחון פה למינים לומר מקרה הוא ולא ה' פעל זאת, אבל נס השמן שהיה בו להדליק רק יום אחד ונתרבה מעצמו עד שהספיק לשמונה ימים, אין צד לומר כי מקרה הוא וכולם יודו ויאמרו מאת ה' היתה זאת, לזכר נס זה תקנו להדליק נרות בכל לילה (מטה משה תתקעד).

טעם אחר: כדי שלא לעורר קנאת הגוים עלינו, שיאמרו שאנו חוגגים על מפלתם (אוצר כל מנהגי ישורון סימן יט חנוכה א).

בנות הבית בהדלקת נרות

בנות הבית אינן מדליקות, והטעם: לפי שאין זה דרך ארץ שהנשים תפטרנה בהדלקת בעליהן (עיין משנ"ב תרעה ס"ק ג) ובנותיהן תדלקנה (משמרת שלום).

טעם אחר: כיון שההדלקה לבני הבית אינה מעיקר הדין אלא הידור ועל נשים לא תקנו תקנת הידור - מהדרין (שו"ת עולת שמואל).

ומפורסם טעמו של החתם סופר לפי שעיקר חיוב הדלקת הנר להניחו ברשות הרבים, ומטעם ש"כל כבודה בת מלך פנימה" לא תיקנו שתדלקנה הבנות ברשות הרבים (שבת כא, א).

אכילת סופגניות

נהגו לאכול סופגניות, והטעם: לפי שבחנוכת בית חשמונאי טיהרו את המקדש, ואילו אבני המזבח ששקצו היונים לא יכלו לטהרם וגנזום (ע"ז נב, ב), והצטערו על כך, ולכן נהגו לאכול מאכלים שמברכים עליהם ברכת מעין שלוש שבה מוזכר "ועל מזבחך", משא"כ בברכת המזון שאין מוזכר בה מזבח ביחוד (הגרשז"א שלמי מועד נג).

הפטרת פרשת מקץ

הטעם שישנה הפטרה לפרשת מקץ הלא מפטירים בשל חנוכה, לפי שמפטירים בה אחת לכמה שנים, והיינו בשנה שהיא חסרה כאשר חשוון וכסלו הינם כ"ט יום, וא' דר"ה של אותה שנה חל

"וענין מצוות חנוכה זו אל תהי קלה בעיניך מפני שהיא מדברי סופרים כי היא מן הגדולות ונוראות, כי בזמן הזה הקב"ה גמלנו רב טוב והציל את נפשינו ממוות ולא נתן למוט רגלינו ביד מבקשי רעתינו וכל המזלזל בענין זה נראה שכופר בטוב שהיטיב עמנו אלהינו ואינו משמח בשמחת ישראל ואינו חושש בגאולתם ובנחמתם ח"ו" (סדר היום חנוכה).

הטעם שתקנו דין מהדרין רק במצוות חנוכה

כיון שבשנה הראשונה לא נתקנה חובת הדלקה וכל אחד ואחד הדליק בעצמו נרות לכבוד הנס שאירע וכל אחד נהג בהדלקה הזאת בצורה אחרת, על כן בשנה הבאה כשחכמים תיקנו להדליק השאירו מקום להבדלים השונים בקיום המצווה (שו"ת מנחת ברוך סימן קט).

טעם אחר: למרות שטומאה הותרה בציבור או דחוייה בציבור, מ"מ הקב"ה עשה נס על מנת שישאל ידליקו נרות המנורה בשמן טהור, וזאת כדי להראות חיבתם של ישראל, ומכיון שהקב"ה הראה את חביבותם לישראל להמציא להם שמן טהור אף שזה אינו אלא הידור, כך גם אנו נוהגים בהידור במצווה זו (הגר"ח שמואלביץ).

טעם אחר: זכר להידור המיוחד של הכהן הגדול שהיה נוהג להדר ולעשות את מנחתו בשמן זית כתית, למרות שמעיקר הדין לא חייב בכך, וזה היה השמן שנמצא בחותמו של הכה"ג (אמרי אמת ליקוטים שבת כא, ב).

הטעם באמירת "הנרות הללו" מה שלא מצאנו בשאר קיום מצוות שיש חיוב לפרש ולהוציא בפה טעם המצווה בשעת קיומה אלא סומכים על הכוונה שמכוונים בשעת עשייתה

משם פירסומי ניסא שהרי עיקר מצווה הדלקה בשביל פרסום הנס, וע"י אמירת "הנרות הללו" מתפרסם הנס (ערוה"ש תרעו ח).

טעם אחר: כיון שכל אחד מדליק בקיבוץ בני ביתו, וחששו שמא אחד מבני הבית יבוא להשתמש בנרות, ע"כ תקנו להזהיר אותם ולומר "הנרות הללו קודש וכו' ואין לנו רשות להשתמש בהם" (שו"ת מהרש"ל ס' פה).

בשבת, ונר חנוכה חל בליל שישי, וזאת חנוכה חל ביום שישי שלאחריו, אז נאמרת הפטרה זו בשבת שאחרי חנוכה [השנה הקרובה היא שנת תשפ"א].

נתינת מים קודם נתינת השמן

יש שנהגו לתת מים קודם נתינת השמן בזכוכית בכדי שיוצף השמן על המים, והטעם: ע"פ מה דאיתא בבעל הטורים (פרשת תולדות כו צב) דהיונים גזרו שלא יטבלו כדי למונעם מפריה ורביה, ונעשה להם נס ונזדמנה מקווה לכל אחת ואחת, וכדי לעשות רמז לאותו הנס נותנים מים תחת השמן לרמז על כך (שו"ת שבט הקהתי ח"ג סימן רי).

הטעם שנוהגים לתת מעות לקטנים

הואיל והיונים רצו לבטל תורה מישראל לכן מעודדים את הילדים ללימוד תורה על ידי מתן מעות, והרמב"ם (הלכות תשובה ריש פרק י' ה"ה) מבאר כיצד המלמד ישדל את הילד ללימוד "למוד פרשה זו או פרק זו ואתן לך דינר או שני דינרים" ולכן בימי חנוכה נותנים דמי חנוכה כדי לחזקם בלימוד התורה (פרי יצחק חנוכה ז).

טעם אחר: הואיל ובחנוכה נוהגים העניים לחזר על הפתחים לכן נוהגים לתת דמי חנוכה לילדים כדי לא לבייש את מקבלי הצדקה (כנסת יחזקאל).

טעם אחר: כיון שהגוים מחלקים מתנות ביום אידם שחל באותם ימים לכן נותנים גם לילידים היהודים (אבני ישיפה אות קכט).

שם חנוכיה - הטעם שנקראת חנוכיה ולא מנורה

מקור שם נרות חנוכה - חנוק'אה מר' אברהם ב"ר שמואל מיוחס בעל שדה הארץ, **והטעם שנקרא כן:** כדי שלא יקראו מנורה וכאילו לדמותו למנורת המקדש.

הדלקת נר חנוכה היכן מדליק

בפתח הבית הסמוך לרשות הרבים מבחוץ, אין פתח הבית לכיון רה"ר, מדליק לחצר שלכיוון רשות הרבים (טושו"ע תרע"ה). **והטעם:** משום פרסומי ניסא (משנ"ב שם ס"ק כא).

טפח הסמוך לפתח (ושיערו לרח"נ 8 ס"מ לשיטת החזו"א 10 ס"מ). **והטעם:** כדי שיהיה ניכר שבעה"ב הניחו שם (משנ"ב תרע"ב ש"ק לא).

גובה ההדלקה: מניח לא פחות מג' טפחים מהקרקע (שו"ע תרע"ו). **והטעם:** משום שנראה כקרקע, ואין הרבים משגיחים בנר ואין כאן פרסומי ניסא (לבוש תרע"ו).

אלא בין ג' טפחים (ושיערו לחזו"א 28.8 ס"מ ולרח"נ 24 ס"מ) לעשרה טפחים (ושיערו לחזו"א 96 ס"מ ולרח"נ 80 ס"מ) פחות מכן לא יצא ידי חובה (שו"ע תרע"ו).

הטעם דבעי למטה מעשרה טפחים

לפי שנתנו לו חכמים אחד מן השיעורים הקבועים בשאר מצוות והוא שיעור י' טפחים שהוא שיעור הכשר סוכה (רשב"א שבת כא, ב).

טעם אחר: לפי כשהוא בתוך עשרה טפחים הרי הוא והנרות ברשות אחת שעד עשרה טפחים נחשב כרשות אחת כדרך שמצאנו ברשויות של שבת (ריטב"א שבת כא, א).

טעם אחר: לפי שכשמדליק למטה מעשרה פירסום הנס גדול יותר לפי שנר העשוי להאיר אין מניחים אותו למטה מעשרה (משנ"ב תרע"ב ש"ק כז).

ולא יותר מעשרים אמה (ושיערו לדעת חזו"א 11.52 מטר ולרח"נ 9.60) המדליק למעלה מעשרים לא יצא ידי חובה (שו"ע תרע"ו) **והטעם:** משום שלא שלטא ביה עינא (משנ"ב שם ס"ק כח).

באיזה צד מדליק: בטפח הסמוך למזוזה משמאל, **והטעם:** כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ויהיה מסובב במצוות (טושו"ע תרע"ז). ובדיעבד אם הניח נר חנוכה מימין יצא ידי חובה (משנ"ב שם ס"ק לג).

אין מספיק מקום בצד שמאל: יכול להניח גם בצד ימין לפי שכל ענין הדלקת נר חנוכה בשמאל אינו מעיקר הדין אלא הידור (הגרשז"א הליכות שלמה דבר הלכה יד א).

שימוש בנרות חנוכה - אסור להשתמש בנר חנוכה, והטעם:

כדי שיהיה ניכר שהוא נר מצוה לפרסם הנס (רש"י שבת כא, ב, משנ"ב תרע"ג ס"ק ח).

טעם אחר: כיון שעל ידי הנס שנעשה במנורה תקנוה, עשאוה כמנורה שאין משתמשים בה כלל (ר"ן ט. בד"ה הלכות חנוכה).

טעם אחר: שלא יהיו מצוות בזויות בעיניו ויאמרו לאורה הוא צריך שכן מצינו בירושלמי "אמר הקב"ה הוי מכבד את המצוות שהם שלוחי ושלוחו של אדם כמותו, ואם כיבדת אותם כאילו כיבדת את עצמי ואם בזית אותם כאילו בזית את עצמי" (סדר היום סדר חנוכה).

הכרזה של הש"ץ "על הניסים"

בספר כל בו מובא שהשליו ציבור מכריז לפני תפילת שמו"ע לומר על הניסים, ומכריזים בתפילת ערבית ולא בשחרית, **והטעם:** משום שאסור להפסיק בין גאולה לתפילה, ובתפילת ערבית רשאי להכריז **והטעם:** משום שאינו חייב לסמוך גאולה לתפילה מעיקר הדין, **והטעם שהכרזה לא הוי הפסק,** דהוי צורך תפילה (שו"ע רלו ב).

יש שנוהגים שאין החזן מכריז, והטעם: ע"פ מה שכתב המג"א שאפשר שרק ר"ח דהוא דאורייתא וגם אם לא אמרו מחזירים אותו לכן מכריזים, משא"כ חנוכה ופורים שאם לא אמר אין מחזירים אותו אפשר שאין מכריזים.

טעם אחר: לפי שחוששים לסוברים שהוי הפסק, ומ"מ שמגיע הש"ץ לעל הניסים יגביה קולו להזכיר לציבור.

טעם אחר: לפי שבחננוכה מדליקים נרות בבית הכנסת קודם ערבית ולכן זוכרים לומר על הניסים ואין צורך בהכרזה (ליקוטי מהרי"ח).

בני חשמונאי מקור השם "בני חשמונאי" או "חשמונאים"

בני מתתיהו נקראים "בני חשמונאי" או "חשמונאים" (תפילת על הניסים מגילה יא, א) עם שם עיר מולדתם "חשמון" (סידור עבודת ישראל), **טעם אחר:** חשמונאי הוא ר"ת של הדברים שהיונים רצו לבטל חודש שבת מילה נידה ארוסה יחוד השם (אוצר כל מנהגי ישורון עמוד 48).

פרשת מקץ – שבת חנוכה

תפילת מנחה ערב שבת

מתפללים תפילת מנחה בצהריים קודם הדלקת הנר (משנ"ב תרעט ס"ק ב), **הטעם:** לפי שתפילת מנחה תיקנו כנגד תמיד של בין הערביים, ונר חנוכה זכר לנס שנעשה במנורה שזמן הדלקתה אחר קרבן התמיד (שערי תשובה תרעט בד"ה דר"י מדליקין).

נר חנוכה ונר שבת מי קודם (טור תרעט א)

כתבו הגאונים שידליק נר חנוכה ואחר כך נר שבת, והטעם: משום שאם ידליק נר של שבת תחילה כבר מקבל עליו שבת ולא יוכל אח"כ להדליק נר חנוכה (משנ"ב תרעט א).

בבית הכנסת מדליקים קודם מנחה של ערב שבת (שו"ע תרעא ז).

מוצאי שבת קדימת הבדלה או נר חנוכה (שו"ע תרפא ב)

נחלקו הפוסקים האם מבדיל ואחר כך מדליק נר חנוכה או להפך יש שאומרים שמבדיל ואחר כך מדליק הנרות, הטעם: לפי שהבדלה קודמת מדין תדיר (הבדלה) ואינו תדיר (נר חנוכה) תדיר קודם (ט"ז תרפא, הובא במשנ"ב תרפא ס"ק ב).

טעם אחר: לפי שלפעמים ישכח הבדלה בשמונה עשרה ויצטרך קודם להבדיל ולא מצאנו שפעם ידליק כך ופעם ידליק כך (באר היטב תרפא ס"א בשם המהר"ל מפראג).

לנוהגים להדליק נר של חנוכה תחילה ואח"כ נר הבדלה.

הטעם: זכל מה שנוכל לאחר לצאת מהשבת מאחרים (משנ"ב תרפא ס"ק ב). **טעם אחר:** משום פרסומי ניסא (משנ"ב שם).

וכתב המשנ"ב העושה כשיטה ראשונה כדן הוא עושה, והעושה כשיטה שניה כדן הוא עושה (שם בסוף הדיבור).

דין הנוהג להחמיר בכל מוצאי שבת כר"ת

אם נוהג כן משום שהוא ספיקא דדינא, גם במוצאי שבת חנוכה ימתין עד זמן ר"ת, אבל אם נוהג כן רק בלי נדר ובדרך חומרא בעלמא, במוצאי שבת חנוכה אל ימתין (ארחות רבינו ח"א עמ' קכז בשם בעל הקהילות יעקב).

הבית הלוי לא היה מחמיר במוצאי שבת חנוכה כר"ת, ולעומת זאת בנו הגר"ח החמיר כר"ת אף במוצאי שבת חנוכה.

והסביר הגר"מ פיינשטיין טעמם דהבית הלוי לא נהג כן מעיקר הדין אלא נהג כן מהיותו טוב, לכן במוצאי שבת חנוכה לא החמיר, משא"כ הגר"ח מבריסק חשש מעיקר הדין לר"ת ולכן גם במוצאי שבת חנוכה החמיר וזה מתאים לדברי הבעל קהילות יעקב הנ"ל (קונטרס ימי חנוכה עמוד צח).

המשך מעמוד 4

יש הנוהגים: להתענות רק בימי חמישי (מג"א תרפה א, מנהגי טירנא לקט יושר עמוד קטז). אלא א"כ חל ביום שאין אומרים בו תחנון שאז מתענים ביום ב' (לקט יושר שם), **והטעם:** לפי שעיקר היה להתענות ביום ו' ומכיון שאין מתענים ביום שישי (מג"א רמז ז) מקדימים ליום חמישי (ליקוטי מהרי"ח בשם הה"ק בעל מאור ושמש).

והטעם שמתענים ביום ה' אף שאמרינן אין גוזרים תענית על הציבור ביום ה' (תקעב) לשיטת הלבוש וסיעתו ששובבי"ם רק בשנת העיבור כיון שאין זה אלא בשנה בעיבור אין זה נחשב כגזירה (לבוש תרפה א – ג)

טעם אחר: לפי שאנשי מעמד התענו והתפללו ביום ה' (תענית כז, ב) וכדוגמת זה קבעו יום זה לתענית ותשובה (א"ר תרפה יא לטעם הלבוש)

טעם אחר: לפי שבבריאת העולם ביום ה' נאמר ברכה לדגים (נוהג כצאן יוסף עמוד קצא).

ויש הנוהגים: להתענות ביום שישי ערב שבת קודש שהוא כנגד מדת היסוד (נימוקי או"ח תרפה שכך נהגו תלמידי הבעהש"ט, מג"א למגיד מטריסק).

צדקה במנחה בתענית שובבי"ם

בכל תענית ציבור אמרו "אגרא דתעניתא צדקה" וכל שכן בתפלת מנחה תענית ימי השובבי"ם (חמדת ימים חלק ב שובבי"ם יז).

תענית בדורות שלנו

כיון שעל ידי התענית יתמעט מלימוד התורה אין רבים מתענים ויש להרבות ללמוד תורה לשמה ויגיעת התורה (כתר ראש שאלות מהגר"ח ואלזין, ברכ"י תקעא א).

קבלת התענית

יש אומרים: שיש לקבל תענית שובבי"ם במנחה שלפני הצום כדין יחיד המתענה שצריך לקבל על עצמו התענית יום קודם (יוסף אומץ תצח, סדר שובבי"ם ת"ת, לוח דבר בעתו).

ימי השובבי"ם

יש הנהוגים: להתענות ולומר סליחות [לימי השובבים] בשבעות שקוראים בהם את פרשיות **שובבי"ם** שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו משפטים – ובשנה מעוברת מוסיפים **ת"ת** [תרומה תצווה] (מג"א תרפה א, באר היטב שם ב בשם האר"י, פמג"ד א"א תרפה, שערי תשובה שם ב).

סימן לדבר "שובו בנים **שובבים**" (ירמיה ג יד) ראשי תיבות שמות וארא בא בשלח יתרו משפטים.

ברמזיו שובבים ת"ת רומזים לארבע חומות תשובה תפילה צדקה תורה "שובבי"ם" רמז "לשובו בנים שובבי"ם" ובמה בתיבת **ת"ת** ראשי תיבות תשובה תפילה וגם ר"ת תלמוד תורה ות"ת רמז לצדקה מלשון נתינה (של"ה).

שובבים בשנה רגילה או בשנה מעוברת

יש אומרים: שעיקר ענין שובבים הוא בשנה מעוברת וכך כתב מג"א (תקפה א) כתב יש הנהגין **בשנה מעוברת**, וכן השל"ה כתב למה **בשנת העיבור** וכו', וכן כתב הלבוש (שם א).

ויש אומרים: שענין שובבי"ם הוא לא רק בשנה מעוברת אלא גם בשנה רגילה (פמג"ד א"א תרפה, שע"ת שם ס"ק ב, יסוד ושורש העבודה שער יב ב, כף החיים רמ ו).

ויש אומרים: שבשנה מעוברת מתקן יותר (ברכ"י תקסו בשם מהר"ח). ולכן מי שאינו יכול להתענות בכל שנה יתאמץ לשנה מעוברת לעשות תקון שובבי"ם (עבודת הקודש בצפורן שמיר ו).

הטעם שמתענים בימים אלו

לפי שפרשיות אלו סגולה לקבל מיוחדת לכפרה ולקבלת תשובת האדם המתענה (שם פיתוחי חותם כד).

טעם אחר: לפי שבפרשיות של שובבי"ם ת"ת נמצאו בהם עניינים של תשובה, תפילה וצדקה ותלמוד תורה כנגד כולם, בפרשת שמות יתבאר ענין הגלות והסיגופים, בפרשת וארא ענין התשובה, בפרשת בא יתבאר ענין העבודה, בפרשת בשלח ענין התפילה, ביתרו ענין מתן תורה, ומשפטים ענין הדינים בתרומה נדבת לב בצדקה, תצווה ענין בגדי כהונה איש חסיד ומצוות גמילות חסדים ולכן אלו הפרשיות הם מסגולים לתושבה ביתר שאת (של"ה תורה שבכתב תחלת פרשת שמות).

טעם שובבים ת"ת בשנה מעוברת

הטעם לסוברים ששובבי"ם הוא רק בשנה מעוברת

לפי שהשנה ארוכה שיש יותר מחצי שנה בין בה"ב שמתענים אחר סוכות לבה"ב שמתענים אחר הפסח שהם ימי תענית וכפרה לישראל לכן מתענה ח' ימים כנגד חודש העיבור שהוא ד' שבועות

בכל שבוע ב' ימים דהיינו ב' וה' וכדי שלא להכביד על הציבור חלקום ואין מתענים אלא פעם אחד בשבוע (לבוש תרפה א).

טעם אחר: כי קבלה בידינו שבשנת העיבור החולאים מתרבים ובפרט חולי ילדים ר"ל לכך תקנו תעניות אלו (של"ה שם).

טעם אחר: לפי שראו קדמונינו שהשנים מעוברות עלולים להפיל עוברים בשנים המעוברות ותקנו להתענות אלו הח' תעניות כנגד ב' וה' של חודש העיבור משום הנשים המועברות שלא יפילו **והטעם שהתחילו בפרשת שמות:** משום שאותה פרשה מדברת בפריין ורביין של ישראל (שמות א ז) שנעשו לעם גדול לכן מתפללים שגם עכשיו יפרו וישרצו ולא יפילו (לבוש שם).

טעם אחר: לפי שבשנת העיבור צריך לעשות תשובה יותר מבשאר שנים לפי שאם לא היה מיעוט הלבנה היו חמה ולבנה משמשים יחד ולא היו צריכים לעבר את השנים ולפי שהעיבור השנה נתהוו על ידי קטרוג שלמטה המביא לידי חטא תקנו תעניות אלו (של"ה שמות דף שו).

הטעם שמתחילים בפרשת שמות

לפי שאנו משלימים עתה את גלות מצרים (פמג"ד).

טעם אחר: לפי שנאמר שם (שמות ג ט) "הנה צעקת בני ישראל וכו' ועתה לכה ואשלחך" ושלחו לגאול את ישראל ועד פרשת כי תשא דמשמע שם על השקלים לתת צדקה שהוא במקום תענית (מלבושי יו"ט מבעל התני"ט, עיין א"ר שו"ת כרם שלמה סימן ג).

טעם אחר: לטעם של הלבוש שמתענים משום שיש יותר מחצי שנה בלא תענית משום שכתוב (שמות ג ט) "הנה צעקת בני ישראל" והיינו דמהות הצעקה היא זעקה להשי"ת ולכן היא שייכת לפרשת שמות (א"ר תרפה יא).

טעם אחר: מדוע מתענים עד פרשת משפטים לפי שנאמר בפרשת כי תשא (ל טו) "לכפר על נפשותיכם" שרומז שנכפר להם העון שהוא תכלית התענית (אמירי יהודה מברז'אן).

טעם אחר: מדוע מתענים עד פרשת משפטים לפי שנאמר בה (כא ב) "כי תקנה עבד עברי" לומר שעל האדם להיות קנוי כעבד לבורא העולם בקיום מצוות התורה (מהר"ח ויטאל בספר שער היחודים ענף ב פ"ד).

מנהגי התענית

יש אומרים: שעיקר ענין השובבים הוא להתענות ארבעים יום רצופים [חוץ משבתות ור"ח וט"ו בשבת] שיש מן יום ראשון של פרשת שמות עד פרשת תרומה וקצת תצווה (אכן השהם שולחן ערוך מכתבי האריז"ל חלק ה סימן כג, נימוקי או"ח תרפה על פי האריז"ל).

יש הנוהגים: להתענות בימי ב' וה' בשבועות אלו (ילקוט מעם לועז פרשת וישב לח ח).

המשך בעמוד 3

נתרם על ידי הבחור החשוב יואל ריביס נ"י לרגל שמחת הבר מצווה